

РОЛЬОВІ КОНФЛІКТИ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ОСОБЛИВОСТІ КОНФОРТАЦІЇ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Шеремет В. В.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
star-ascella@ukr.net*

У сучасному освітньому середовищі студенти стикаються з численними викликами, серед яких особливе місце займають рольові конфлікти. Рольові конфлікти виникають тоді, коли студенту необхідно виконувати кілька ролей одночасно, і вимоги цих ролей суперечать одна одній. У такій ситуації студенти можуть відчувати напругу, стрес та незадоволення, що негативно впливає на їхнє навчання, особистісний розвиток та психоемоційний стан.

Особливої уваги заслуговує конфронтація студентів зі складними життєвими обставинами студенти зіштовхуються з різними, до яких ми можемо віднести викладачі, адміністрація навчального закладу, одногрупники, а також інші учасники навчального процесу. Ці суб'єкти мають різні очікування від студентів, що часто призводить до виникнення рольових конфліктів.

Важливим аспектом дослідження рольових конфліктів є вивчення їхнього впливу на академічну успішність та психічне здоров'я студентів. Постійне перебування у стані конфлікту призводить до емоційного вигорання, зниження мотивації до навчання та навіть до серйозних психічних розладів. Водночас, ефективне управління рольовими конфліктами може сприяти покращенню якості освіти, розвитку емоційної компетентності та загальному благополуччю студентів.

Таким чином, вивчення рольових конфліктів студентів в умовах конфронтації з складними життєвими обставинами є актуальним і необхідним для створення сприятливих умов для навчання та особистісного розвитку молоді. Це дозволить не тільки покращити освітній процес, але й сприятиме формуванню здорового та гармонійного суспільства.

Аналіз останніх джерел теоретичні основи рольових конфліктів досліджували чимало зарубіжних вчених З. Фройд, В. Алєн, Т. Сарбін, Р. Лінтоном, П. Горностаї, Морєно Я. Л., Дж. Міда, І. Гофман, Пітер Блау, Джордж Гоманс, Лазарус Р. і Фолкман С.

Метою дослідження є дослідити особливості рольових конфліктів студентів в освітньому середовищі під час конфронтації з складними життєвими обставинами та розробити ефективні підходи для їх подолання з метою підвищення психологічного комфорту та адаптації студентів до умов навчання.

Кожна людина постійно стикається з конфліктами не лише в суспільстві, але й у власному внутрішньому світі. Для психічно здорової особистості такі внутрішні конфлікти, що залишаються в межах норми, є цілком природними.

Наукове дослідження внутрішньоособистісного конфлікту розпочалося наприкінці XIX століття, і перш за все асоціюється з ім'ям засновника психоаналізу, австрійського вченого З. Фрейда, стверджував, що людське існування супроводжується постійною напругою та необхідністю долати суперечності між біологічними бажаннями й соціокультурними нормами, між несвідомим і свідомістю. Австрійський психолог Зигмунд Фрейд вважав, що сутність внутрішньоособистісного конфлікту полягає саме в постійній боротьбі між вищезгаданими аспектами.

Ситуація внутрішньої напруги та суперечливості є не лише природною, але й необхідною для розвитку й самовдосконалення особистості. Будь-який розвиток неможливий без внутрішніх суперечностей, а там, де є суперечності, є основа для конфлікту. Якщо внутрішньоособистісний конфлікт відбувається в межах норми, він є дійсно необхідним. Незадоволеність собою та критичне ставлення до себе є потужним внутрішнім стимулом, що спонукає людину до самовдосконалення та вступати у відповідні соціальні ролі [7].

Наукове визначення термінів «соціальна роль» і «роль» в психології передбачає норми, які регулюють поведінку людини залежно від її статусу. Морено Я. Л. розробив теорію ролі, де роль визначається як функція в соціальній реальності, яка змінюється залежно від актуальних вимог. Роль також є способом реагування індивіда на конкретні проблеми. Морено виокремлює такі категорії ролей: соматичні, психічні, соціальні та трансцендентні, які корелюють з фізіологічними, інтрапсихічними, міжособистісними та духовними аспектами людського буття [8].

Американські психологи В. Ален та Т. Сарбін розглядають формальні(професійні, соціально-демографічні) та неформальні (лідер, аутсайдер та ін.) ролі в контексті соціальних взаємодій. Вони вказують на те, що учасники взаємодії мають більш чіткі прояви про вправи та обов'язки, пов'язані з формальними ролями, ніж щодо неформальних [6].

Додаткова класифікація ролі, запропонована американським антропологом Р. Лінтоном, розглядає їх як активні та латентні. Ця класифікація обґрунтовується на взаємозв'язку індивіда як члена суспільства з іншими ролями, які він використовує. У різних ситуаціях індивід може активно відмовитися від однієї ролі, тоді як інші ролі залишаються пасивними [2, с. 120].

Соціальна роль складається із системи очікувань та вимог, які пов'язані з суспільством поведінки людини; системи знань правил і норм, які індивід перед собою представляють при виконанні ролі; та відкритої поведінки людини під час виконання цієї ролі, яку можна спостерігати.

У випадках порушення гармонії між різними частинами однієї ролі або між іншими ролями, які індивід виконує, може статися дисбаланс або протиріччя, яке виражається в невідповідності, можна констатувати присутність рольового конфлікту.

За поглядом українського психолога П. Горностая, рольовий конфлікт інтерпретується як комплекс різноманітних проявів конфліктної взаємодії особи з іншими членами суспільства, на основі яких лежать сукупності рольової поведінки індивіда [5, с. 118].

Рольові конфлікти, як феномен, позначають собою широко поширене явище в молодіжному віці, що виражається у повтореннях, виникаючих у зв'язку з прийняттям та виконанням соціальних ролей у різноманітних ситуаціях. Причинами цих конфліктів можуть бути фактори, такі як

- високий рівень соціальних очікувань;
- низький соціальний статус;
- вплив застарілих підходів до батьківського виховання, враховуючи невизнання процесу дорослішання молоді;
- особливості ваших можливостей, спричинені психофізіологічними змінами, а також спрямованість на самостійність та підвищену залежність від оцінки [8].

Негативний вплив рольових конфліктів на міжособистісні відносини підкреслює потребу в сучасних психологічних концепціях для їх усунення. Науковий аналіз конфліктів охоплює мотиваційну, когнітивну та діяльну сфери особистості. Мотиваційні конфлікти виникають через суперечності інтересів і цілей, когнітивні – через ціннісні розбіжності, а рольові – через порушення норм у діяльній сфері. Норми можуть бути явними (етикет) або домовленими (правила внутрішнього розпорядку). Порушення можуть бути випадковими чи свідомими. Конфлікти виникають на початку знайомства або при тривалому контакті. Особисте сприйняття партнера відіграє важливу роль, але може ускладнюватися стереотипами, що спрощують уявлення про соціальні типи і формуються при обмеженій інформації. Негативні установки, спричинені чутками, можуть стати значною перешкодою для досягнення консенсусу [4, с. 65-70].

У розвитку особистості внутрішньоособистісні конфлікти відіграють ключову роль, однак варто зазначити, що не менш значущими є й зовнішні конфлікти, зокрема рольові. Рольовий конфлікт виникає, коли індивід стикається з протиріччям між

очікуваннями, пов'язаними з різними соціальними ролями, які він виконує. Така ситуація може призводити до внутрішньої напруги та дисгармонії, що впливає на загальний стан людини та її взаємодію з оточенням.

Рольові конфлікти часто стають частиною студентського життя. Наприклад, внутрішньорольовий конфлікт виникає, коли індивід відчуває різницю між тим, ким себе вважаєш, і тією роллю, яку повинен виконувати. Це може бути, наприклад, ситуація, студент прагне бути творчою особистістю, але потрібно дотримуватися суворих правил і обмежень у навчанні.

Міжрольовий конфлікт, з іншого боку, з'являється, коли студент повинен виконувати кілька ролей одночасно, наприклад, бути успішним студентом, активним членом студентської ради, та водночас підтримувати гармонійні стосунки з друзями та родиною [7].

Інтенсивність рольового конфлікту залежить від того, наскільки ці ролі та очікування від них є сумісними або суперечливими (здобувачу освіти потрібно готуватися до іспитів, але ви також відповідальні за організацію великого заходу, ці ролі можуть увійти в конфлікт.)

Психологічні ролі, які грає молодь у своєму студентському житті, не завжди гармонійно поєднуються. Конфлікти можуть виникати у всіх сферах: від навчання до міжособистісних стосунків. Коли йдеться про соціальні ролі, наприклад, ролі у груповій роботі, часто виникають проблеми у комунікації та стосунках з іншими опонентами. Але ці проблеми можуть мати коріння і в особистих факторах, таких як внутрішні переживання та самооцінка.

Особистісні конфлікти, що стосуються ролей, можуть бути складними і різноманітними за своїм характером. Студентське життя часто ставить перед індивідами безліч ситуацій, де ці конфлікти можуть проявлятися, і їх можна класифікувати за ступенем складності, контекстом та іншими критеріями.

Виокремимо основні типи рольових конфліктів з інтерпретацією прикладів складних життєвих ситуацій в яких може перебувати студентська молодь:

1. Неприйняття поведінки інших у певній ролі поведінка в певній ролі не відповідає чужим очікуванням (студент може розчаруватися, коли викладач не відповідає уявленням про те, яким має бути викладач, або коли сусід по кімнаті не виконує своїх обов'язків у спільному побуті. Фрази, що часто звучать у таких випадках: «Він/вона не такий/така, яким/якою повинен/повинна бути», «Не виконує своїх обов'язків»).

2. Неприйняття іншими власної рольової поведінки коли особистість намагається виконувати свою роль, але інші не

сприймають (студент намагається бути активним на семінарах, але однокурсники його ігнорують або вважають, що він надто намагається. Часті думки в таких ситуаціях: «Я стараюся, а їх це не влаштовує», «Вони не цінують моїх зусиль»)

3. *Конфлікт очікувань різних людей* від особи очікують виконання різних, часто суперечливих, ролей (батьки очікують, будеш відмінником, а друзі хочуть, щоб проводили більше часу з ними. Тут часто виникає думка: «Не можу догодити всім», «Треба вибирати між успіхом у навчанні та соціальним життям»).

4. *Ситуації, коли роль, яку ви змушені виконувати, не відповідає вашому уявленню про себе* (студент, який вирішив вивчати юриспруденцію, але з часом зрозумів, що його справжня пристрасть – мистецтво. В таких випадках часто виникає відчуття: «Я не на своєму місці», «Це не те, чим я хочу займатися в житті»).

5. *Несумісність різних ролей*: коли різні ролі не можуть бути виконані одночасно. (студент, який намагається поєднувати навчання та роботу, але це негативно впливає на обидві сфери. Часто думається: «Не можу бути хорошим студентом і успішним працівником одночасно»).

6. *Суперечливі вимоги до однієї ролі*: коли різні вимоги до певної ролі суперечать одна одній. (університет може вимагати від студента високої успішності, але при цьому не надавати достатньо підтримки або ресурсів. В таких ситуаціях може виникати думка: «Мої зусилля не оцінюють», «Вимоги занадто високі і нереальні»).

7. *Недостатність ресурсів для виконання ролі*: недостатньо часу, мотивації чи інших ресурсів для успішного виконання своєї ролі (студент відчуває емоційне вигорання через перевантаженість завданнями і здається, що немає сил продовжувати навчання. Часті думки: «Якби у мене було більше часу, я б краще справлявся», «Я вже не маю сил вчитися з такою інтенсивністю») [7].

Внутрішньоособистісні (рольові) конфлікти можуть мати різні наслідки для особистості, які класифікуються як конструктивні (функціональні) або деструктивні (дисфункціональні). Конструктивні конфлікти сприяють позитивним змінам, тоді як деструктивні конфлікти супроводжуються негативними наслідками.

Конструктивний внутрішньоособистісний конфлікт може стати катализатором для особистісного зростання та самоствердження. Успішне вирішення внутрішніх суперечностей здатне стимулювати розвиток особистих здібностей та підвищення самооцінки. Наприклад, у випадку студента, який стикається з вибором майбутньої професії, внутрішній конфлікт, що виникає внаслідок цього вибору, може привести до свідомого та усвідомленого рішення, що, в свою чергу, вплине на задоволення кар'єрною діяльністю.

З іншого боку, відсутність ефективних стратегій для подолання конфлікту може призвести до деструктивного конфлікту. Такі конфлікти можуть негативно вплинути не лише на емоційний стан особистості, але й на її стосунки з оточенням, включаючи сім'ю, академічне середовище та соціальне коло [7].

Як бачимо, рольові конфлікти є невід'ємною частиною людського буття, особливо в умовах сучасної соціальної динаміки. Науковці, що досліджують цю проблему, пропонують різноманітні підходи до її вирішення, а саме:

Згідно з теорією рольової ідентичності американських соціальних психологів Дж. Міда та І. Гофман акцентують увагу на важливості соціальних ролей і ідентичностей у формуванні особистості. Вони пропонують, що рольові конфлікти можуть бути розв'язані шляхом зміни або уточнення соціальних ролей та очікувань, що лежать в основі конфлікту. Це може включати перегляд та корекцію власної ідентичності або зміну міжособистісних взаємодій [3].

Американські соціологи Пітер Блау та Джордж Гоманс відповідно до теорії соціального обміну, рольові конфлікти виникають через нерівність у соціальних обмінах і взаємодіях. Шляхи вирішення можуть включати перегляд очікувань та внесення змін у взаємні зобов'язання, щоб забезпечити справедливий обмін ресурсами та зменшити напругу [1].

Американські дослідники Лазарус Р. і Фолкман С. підходять до вирішення рольових конфліктів через механізми управління стресом. Вони вважають, що ефективні стратегії включають як когнітивні, так і поведінкові техніки, такі як переоцінка ситуації, розвиток навичок адаптації та активна зміна обставин, що викликають конфлікт [9].

Розв'язання рольових конфліктів вимагає комплексного підходу, що поєднує соціальні, психологічні та поведінкові стратегії для досягнення гармонії та зменшення внутрішнього і міжособистісного напруження.

Рольові конфлікти в студентському середовищі є складним і актуальним феноменом, який чинить значний вплив на різні аспекти життя студентів, зокрема, на їхнє психічне здоров'я, академічну успішність та міжособистісні відносини. Ці конфлікти виникають через суперечності між різними соціальними ролями, що потребують одночасного виконання, що в свою чергу призводить до підвищеного рівня внутрішньої напруги та емоційного вигорання. Важливість дослідження цього явища полягає в тому, що воно дозволяє розробити ефективні підходи до подолання рольових конфліктів, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню психологічного комфорту студентів, їх кращій адаптації до навчального процесу та покращенню загальної якості освіти.

Перспективи подальших досліджень можуть бути спрямовані на вивчення ефективних підходів до попередження та подолання рольових конфліктів серед студентів в освітньому середовищі, зокрема в умовах складних життєвих обставин. Особливу увагу варто приділити розробці методів підвищення емоційної компетентності та адаптивності студентів, що дозволить мінімізувати негативний вплив конфліктів на їхнє психічне здоров'я та академічну успішність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Homans, G. C. *Social Behavior: Its Elementary Forms*. Harcourt Brace URL: <https://web.ics.purdue.edu/~hoganr/SOC%20602/Spring%202014/Homans%201958.pdf>
2. Linton R. *The study of man*. New York: Appleton Century, 1936. 503 p.
3. *Mind, Self, and Society*. University of Chicago Press URL: <http://tankona.free.fr/mead1934.pdf>
4. Ващенко І. В., Іваненко Б. Б. Психологічні ресурси особистості в подоланні складних життєвих ситуацій. *Проблеми сучасної психології*. 2018. №40. С. 35–36. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2018_40_5
5. Горностай П. П. Вимірювання параметрів рольового конфлікту: зарубіжний досвід. Конфліктологічна експертиза: теорія та методика. 1997. Вип. 1. С. 116–125.
6. Односталко О. С. Ресурси стійкості особистості в умовах складних та нетипових ситуацій життя. (Дис. канд. психол. наук). Одеса, 2020. Режим доступу: https://ra.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/Dus_Odnostalko1_2.pdf
7. Опорний конспект лекцій із дисципліни «Конфліктологія» для студентів денної та заочної форм навчання зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» укладачі: О. В. Головка, Н. О. Лисак, Н. В. Петренко. Електрон. дані. Х. : ХДУХТ, 2018. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).
8. Орлянський В. С. Конфліктологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 160 с.
9. Стратегії подолання та сприймання підтримки у підлітків і молодих людей: прогностична модель самооцінки когнітивних проблем і проблем настрою URL: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=72578>

РОЗВИТОК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНОГО СТРЕСУ

Шпирка Н. О.

Державний університет «Житомирська політехніка»

natshpyrka@gmail.com

Незаперечна майбутня перемога у повномасштабній війні українського народу з російськими загарбниками, подальша розбудова демократичної незалежної української держави потребує підготовки нової генерації молоді, яка забезпечить зміну поколінь соціально